

بررسی باستان‌شناختی آثار فرهنگی پشته ارشت بدره

ناهید پرویزی^۱

چکیده

بررسی‌های باستان‌شناسی نشان می‌دهد آثار متعددی در دره‌ها، پشته‌ها و دامنه کوهستان کبیرکوه از گذشته برجای مانده است. از جمله می‌توان به دامنه‌های بخش شمالی کبیرکوه در محدوده پشته ارشت در شهرستان بدره اشاره نمود. این منطقه در سال ۱۳۸۱ مورد بررسی و شناسایی باستان‌شناسی قرار گرفته است. در جریان این طرح پژوهشی آثاری شناسایی، کشف و مستندسازی شده است. تپه بان پرور و محوطه پشته ارشت از جمله مکان‌های باستانی مورد مطالعه هستند که به لحاظ اهمیت در این مقاله مورد بررسی و بازنگری مطالعاتی قرار گرفته‌اند. یافته‌های باستان‌شناسی نشان می‌دهد این آثار از استقرارهای دوران تاریخی زاگرس می‌باشند که به دلیل دارا بودن منابع آب و اتکا به کوهستان در این مکان به زندگی دامداری مشغول بوده‌اند. از جهتی بررسی شواهد و شناسه‌های باستان‌شناسی اطلاعات بیشتری از زندگی ساکنان این منطقه ارائه داده است که در این مقاله مورد مطالعه قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: کبیرکوه، پشته ارشت، بان پرور، سیمره، قوم کاسی.

^۱ - دانش‌آموخته ارشد باستان‌شناسی، عضو هیئت بررسی و شناسایی باستان‌شناسی شهرستان بدره.

اهداف: مستند سازی آثار باستانی و تاریخی حوزه پشته ارشت کبیر کوه
محورهای مورد مطالعه:

بررسی موقعیت جغرافیایی و توپوگرافی محدوده آثار مورد مطالعه؛

بررسی موقعیت زیست بوم منطقه مورد پژوهش؛

معرفی آثار باستانی منطقه مورد بررسی؛

بررسی شواهد و شناسه های فرهنگی محدوده مورد مطالعه؛

موقعیت جغرافیایی

شهرستان بدره (بی ری) در بخش شرقی استان با مساحتی حدود ۶۲۵ کیلومتر مربع در کوهپایه های شرقی کبیر کوه و در حد فاصل دو شهرستان سیروان و دره شهر واقع شده است. بدره در سال ۱۳۹۲ بر اساس آخرین تغییرات در تقسیمات کشوری به شهرستان تبدیل شد. مرکز آن شهر بدره و ارتفاع آن از سطح دریا ۷۰۰ متر است. این شهرستان از شمال به شهرستان سیروان، از شرق به استان لرستان و از غرب به شهرستان ملکشاهی محدود است. این شهرستان دارای دو بخش مرکزی و هند مینی و چهار دهستان دوستان، کلم، هندمینی و زرانگوش می باشد. بیشتر مناطق و نواحی این شهرستان دارای محوطه های تاریخی است. دلیل وجود آثار تاریخی و محوطه های باستانی، شرایط مطلوب اقلیمی و جغرافیایی به ویژه دو پدیده ی جغرافیایی شاخص؛ یعنی رشته کبیر کوه و رودخانه ی پر آب سیمره می باشد. بدره تنها مرکز شهری این شهرستان است.

این شهرستان به عنوان بخشی از کوهستان زاگرس در موقعیت شرقی استان واقع شده است. از نظر ناهمواری ها شامل دو منطقه ی اقلیمی است. ارتفاعات بخش غربی (کبیر کوه) و منطقه ی پست بین دو پدیده ی طبیعی کبیر کوه و رودخانه ی سیمره است. این

ویژگی‌ها بر اقلیم منطقه تأثیر گذار بوده است. کبیر کوه در غرب شهرستان و در حد فاصل این شهرستان و شهرستان ملکشاهی امتداد دارد.

از پشته‌های کبیر کوه

کبیر کوه یکی از بزرگترین و منظم‌ترین کوه‌های زاگرس غربی و در حقیقت به عنوان طولانی‌ترین، بزرگترین و مرتفع‌ترین کوه استان ایلام ۱۶۰ کیلومتر طول و بلندترین قله‌ی آن کان صیفی (ورزرین) حدود ۳ هزار و ۶۲ متر از سطح دریا ارتفاع دارد و مشرف بر دره‌ی پاکل و چنارباشی است.

بخش‌های عمده‌ای از مناطق کوهستانی بدره را جنگل‌های متراکم بلوط و گونه‌های دیگر هم چون: ون، ارژن، گنار و پسته‌ی وحشی پوشش داده است. بدره به دلیل وجود ذخیره گاه گونه‌ی درختچه بادام کوهی در استان اهمیت دارد.

پشته‌های کبیرکوه: در دامنه‌های شرقی این رشته کوه، دره‌ها و ناهمواری‌های کم ارتفاعی به موازات رشته‌ی اصلی کبیرکوه امتداد یافته است که زمین‌های کم وسعت و محدوده واقع در حد فاصل این دو رشته موازی را "پشته" گویند. این پشته‌ها در سرتاسر دامنه‌های شمال شرقی و مشرق کبیرکوه به چشم می‌خورند که اکثر آن‌ها در امتداد دره‌ها و رودها دارای آثار با ارزش تاریخی است. به علت وجود این آثار و دیگر مراکز تمدنی در حد فاصل رود سیمره و رشته کوه کبیرکوه احتمال دارد بیشتر راه‌های باستانی در سطح بالاتری از جاده‌های امروزی در پشته‌ها ایجاد شده باشند.

فریا استارک در سفرنامه‌ی خود نوشته است: به هر حال من غالباً متوجه شده‌ام که راه‌های باستانی که شهرهای قدیمی و مهم را به یکدیگر متصل می‌سازد، معمولاً قدیمی‌تر و مرتفع‌تر از جاده‌های دیگر است (استارک، ۱۳۶۴: ۱۳۱). این پشته‌ها بیشتر دارای چشمه‌های زیبا و اقلیم مطلوب می‌باشند و همین پدیده موجب جذب جمعیت و تمرکز انسان در دوران مختلف تاریخ در آن شده است. دره‌ها و پشته‌های شرقی و شمال شرقی کبیرکوه در محدوده شهرستان بدره عبارتند از: زرانگوش، لارت، ارشت، درون و سربند، گنجه و کلم.

زمین‌شناسی کبیرکوه

کبیرکوه با وسعتی حدود ۱۲۰۰ کیلومتر مربع و ۱۶۰ کیلومتر طول در نتیجه‌ی فعالیت‌های کوه‌زایی اواخر دوران دوم زمین‌شناسی در منطقه‌ی عمومی زاگرس تشکیل گردیده

واژه‌ها نواحی کوهستانی مرتفع استان می‌باشد. حوزه ی کبیر کوه تماماً رسوبی است و روند ساختاری سازنده‌های آن بیشتر در امتداد شمال غربی، جنوب شرقی هستند.

چشمه‌ها: از دامنه‌های شمال شرق و شرق سلسله جبال کبیر کوه چشمه‌های متعددی چون چشمه ورزرین، چشمه پونه، چشمه میوتکه، چشمه اناران و زرانگوش سرچشمه گرفته و به سیمره وارد می‌شوند.

آب و هوا: کوهستان کبیر کوه به صورت دیوار بلند و نفوذ ناپذیر در بخش غربی این شهرستان امتداد دارد و بر آب و هوای منطقه اثر گذاشته است. بنابراین، شهرستان بدره دارای دو ناحیه ی آب و هوایی است. مناطق کوهستانی از آب و هوای معتدل کوهستانی برخوردار است و منطقه ی پست شرقی دارای زمستان‌های معتدل و تابستان‌های نسبتاً گرم می‌باشد.

رودخانه‌ها

سیمره به عنوان رود مهم کشور، در شرق شهرستان جاری است و شعباتی را از مناطق کوهستانی کبیر کوه دریافت کرده و مرز طبیعی استان ایلام و لرستان را تشکیل می‌دهد. سیمره از مهم‌ترین رودخانه‌های زاگرس میانی و غربی است که در استان خوزستان به نام کرخه معروف است و به باتلاق‌های جنوب عراق می‌ریزد. این رود پس از دریافت شعبه ی قره‌سو با نام «سیمره» وارد محدوده ی شرق استان می‌شود. سیمره از دامنه‌ی کبیر کوه جریان می‌یابد و شعباتی از دره ی زیبای کلم، پشته زرانگوش و دیگر پشته‌های کبیر کوه در شهرستان بدره را دریافت می‌کند. رودخانه‌ی سیمره به عنوان طولی‌ترین رود ایران در منطقه‌ی ایلام و لرستان، به موازات رشته کوه کبیر کوه امتداد دارد و بزرگ‌ترین تمدن‌های باستانی ایران در کنار این رودخانه شکل گرفته است.

رودخانه ی تاریخی سیمه

رودخانه کلم

این رود از دامنه های شرقی کبیرکوه سرچشمه گرفته و پس از طی مسافتی کوتاه در مسیر دره مصفای کلم به سیمه می‌پیوندد. دره کلم از جاذبه های طبیعی و بسیار زیبای گردشگری استان ایلام به شمار می رود. شرایط اقلیمی، اتکا به کوهستان، میزان بارش مناسب سالانه بدره را به یکی از مکان های استقرار جمعیت مبدل ساخته است. از این رو، بدره شاهد تحولات فرهنگی ریشه داری در تمدن و فرهنگ غرب ایران بوده است.

بخشی از ارتفاعات کبیر کوه

سد سیمره و دریاچه سد

وجه تسمیه بدره: در رابطه با وجه تسمیه و نام‌گذاری بدره اطلاعات مستندی در دست نیست. وجه نام‌گذاری آن به اعتقاد اهالی منطقه این است که چون دارای راه‌های سخت و صعب‌العبور بوده است به همین مناسبت از زمان‌های گذشته به نام «بدره» مرکب از بد + ره نامیده شده است. بدره (ببی ری) از نام ایل بزرگ بی‌ری (یکی از ایلات و طوایف منطقه) گرفته شده است. در برخی منابع به تحولات تاریخی آخرین حاکمان تمدن ایلام (کودر ناخوندی) اشاره شده که این شاه ایلامی با یورش آشوریان، به منطقه (به نام Der) پناه برده است. نزدیکی این منطقه با سنگ نوشته گل‌گل ملکشاهی که به حمله آشور بانی‌پال به محدوده حکومت ایلامیان اشاره دارد؛ این مطلب را تأیید می‌کند (محمودیان، ۱۳۹۳، ۴۷). در لغت‌نامه معین بدره به معنای همیان و کیسه زرو در لغت‌نامه دهخدا با فتح (ب) و فتح (ر) بد راه معنا شده است.

تحولات تاریخی: این شهرستان در دامنه های بخش شمالی کوهستان کبیرکوه و در حدفاصل این رشته کوه و رودخانه دائمی سیمره واقع شده است این شرایط موجب شده تا در دوران مختلف تاریخی دارای استقرار جمعیت باشد. دسترسی به منابع آب، اتکا به کوهستان، منابع غنی طبیعی جنگل و مرتع، غارها و پناهگاه های کوهستانی و همچنین پشته های کبیرکوه موقعیت این منطقه را برای زندگی انسان از دوران پیش از تاریخ تا عصر کنونی مطلوب ساخته است. بررسی های تاریخی و باستان شناسی نشان می دهد محدوده جغرافیایی بدره به دلیل واقع شدن در مسیر راه ها و معابر باستانی، تحت تأثیر فرهنگ ها و تمدن های همجوار قرار داشته است. بررسی آثار و شواهد باستانی در غارها و پناهگاه های باستانی دامنه ها و پشته های کبیرکوه زندگی در دوران پیش از تاریخ را در این منطقه تأیید می نماید. حفاری ها و کاوش ها و نیز بررسی های باستان شناسی که در سال های اخیر انجام شده تحولات فرهنگی و تمدنی منطقه بدره در دوران مفرغ و آهن را نیز مورد توجه قرار داده است. شواهدی از دوران استقرار ایلامیان در برخی سایت های باستانی بدره ملاحظه شده است.

باستان شناسان در نیمه دوم قرن بیستم تلاش گسترده ای در زمینه شناسایی و معرفی ادوار فرهنگی ایران خصوصاً عصر مفرغ و آهن انجام داده اند. واندنبرگ در دهه ۱۹۶۰ تلاش های چشمگیری در مناطق ایلام و لرستان به منظور گاه‌نگاری ادوار فرهنگی عصر مفرغ و آهن انجام داده است. گزارش های حفاری و کاوش باستان شناسی هیئت بلژیکی که با همکاری اداره کل باستان شناسی ایران انجام شده از منابع ارزشمند پژوهش ها و تحقیقات این دوران می باشد (واندنبرگ، ۱۳۵۰:). بر اساس گزارش های

این هیئت برخی از محوطه‌های باستانی منطقه بدره متعلق به دوران برنز و آهن می‌باشد.

کاوش‌های باستان‌شناسی در منطقه بدره

شهرستان بدره، در بخش شرقی شهرستان ایلام واقع شده است. به دلیل وجود دو پدیده‌ی مهم جغرافیایی، یعنی کبیرکوه و رودخانه‌ی سیمره، از جمله مناطق مهم باستانی دوران کهن می‌باشد. هیئت باستان‌شناسی مشترک ایران و بلژیک به سرپرستی واندنبرگ، در سال ۱۹۶۹، برخی از گورستان‌های منطقه را برای تعیین قدمت آثار مفرغی لرستان مورد حفاری قرار داده است که در این مبحث برخی از این مکان‌ها معرفی شده است:

۱- گورستان‌های دارتنها جابر؛

۲- پشته‌ی کول حسن؛

۳- کول حسن؛

۴- تپه چرده جار؛

۵- تپه کلنگ کنده؛

۶- تپه‌ی دورا چابی، در ناحیه‌ی کوه گچ جابر؛

لازم به توضیح است این منطقه با توجه به بقعه‌ی جابر بن جمیل بن عبدالله انصاری، به ناحیه‌ی «جابر» معروف شده است. در محدوده‌ی بقعه، آثاری از ادوار پیش از اسلام چون چشمه کوثر و برخی آثار دیگر برجای مانده است؛

۷- گورستان بان چالینه در منطقه‌ی خوش قدم بدره، که قدمت آن ۲۵۰۰ ق. م گاه‌نگاری شده است؛

۸- گورستان‌های میر خیر؛

۹- دارونه، در منطقه‌ی خوش‌قدم واقع شده است. به نظر می‌رسد برخی از این گورستان‌ها در حوالی روستای زیفَل در دامنه‌ی بلندترین قله‌ی کبیرکوه، یعنی کان صیفی قرار داشته باشد. اخیراً برخی از محوطه‌ها و گورستان باستانی بایمله به وسیله‌ی نگارنده در این منطقه مورد شناسایی قرار گرفته است که مهم‌ترین آن‌ها گور دخمه‌های احتمالاً مادی را می‌توان ذکر نمود که در متن گزارش معرفی شده است.

راه‌های باستانی شهرستان بدره «آبهر»

بدره «آبهر» مرکز شهرستان بدره است که در دامنه‌ی کبیرکوه به فاصله‌ی دوازده کیلومتری منطقه‌ی باستانی بان‌پرور و پشته ارشت واقع شده است. چون بدره در مسیر راه‌های باستانی سیروان، صیمره، الرذ و میمه قرار گرفته و از جهتی دارای آثار متعددی از محوطه‌های باستانی، قلعه‌ها و آسیاب‌هاست؛ بنابراین، به عنوان مرکز انشعاب راه‌های ارتباطی انتخاب شده است. راه‌های این منطقه عبارتند از:

راه بدره به پشته‌ی ارشت، بردبال چنارباشی، الرذ «ایلام فعلی»؛

راه بدره به میان راه جابر و شهر باستانی سیروان؛

راه بدره به میمه در غرب کبیرکوه «میمه راه (محمودیان، ۶۵:۱۳۷۷).

محدوده‌ی باستانی بان‌پرور و پشته ارشت

این محوطه در فاصله‌ی پنجاه کیلومتری دره شهر و شش کیلومتری شهرک سرتنگ بهرام خانی «ولی عصر» واقع شده است. آثار متعددی شامل راه مواصلاتی، قلعه و محوطه‌های باستانی و احتمالاً کارگاه سفال‌سازی در این منطقه به چشم می‌خورد. چون بان‌پرور و پشته ارشت در مسیر راه ارتباطی سیروان به میمه واقع شده؛ بنابراین، بیشتر

زمین‌های جانبی این راه به ویژه در پشته و محدوده ی روستای بان‌پرور دارای آثار باستانی است. فریا استارک از منطقه ی بان‌پرور و قبرستان آن دیدن کرده و نمونه ی آثار مفرغی و نیز تکه‌های سفال این منطقه را مورد بررسی قرار داده است (استارک، ۱۳۶۴: ۱۴۹). قلعه‌ی تاریخی ارشت مهم‌ترین مجموعه ی آثار باقی‌مانده از این مجموعه است که در فاصله ی ۳۰۰ متری دیواره ی سنگی دامنه ی کبیرکوه ایجاد شده است. پی دیواره‌های سنگی این قلعه هنوز باقی است. چون این بنا در مدخل ورودی به پشته و در مسیر راه میمه ساخته شده، احتمال دارد این ساختمان یک ایستگاه بین راهی یا کاروانسرای بوده باشد. انبوه سفال‌های شکسته با نقش‌های مختلف و رنگ نخودی در منطقه نشانگر وجود کارگاه سفال‌سازی است.

محدوده باستانی بان‌پرور

این محوطه در فاصله ی پتجاه کیلومتری دره شهر و شش کیلومتری روستای سرتنگ بهرام‌خانی «ولی عصر» واقع شده است. آثار متعددی شامل راه‌مواصلاتی، قلعه و محوطه - های باستانی و احتمالاً کارگاه سفال‌سازی در این منطقه به چشم می‌خورد. فریا استارک از منطقه بان‌پرور و قبرستان آن دیدن کرده و نمونه ی آثار مفرغی و نیز تکه‌های سفال این منطقه مورد بررسی قرار داده است (استارک، ۱۳۶۴: ۱۴۹).

قلعه تاریخی

قلعه ی تاریخی ارشت مهم‌ترین آثار باقی‌مانده از این مجموعه است که در فاصله ی ۳۰۰ متری دیواره ی سنگی دامنه ی کبیرکوه ایجاد شده است. پی دیواره‌های سنگی این قلعه هنوز باقی است. چون این بنا در مدخل ورودی به پشته و در مسیر میمه راه ساخته شده است، احتمال دارد این ساختمان یک ایستگاه بین راهی و یا کاروانسرا بوده

است. انبوه سفالینه با نقش‌های مختلف و رنگ‌های نخودی در منطقه وجود کارگاه سفال سازی را محتمل می‌سازد.

تپه بان پرور: این تپه در فاصله ۲/۵ کیلومتری جنوب غربی شهرک ولیعصر و ۲/۵ کیلومتری شرق محوطه باستانی پشته ارشت واقع شده است. راه فرعی شهرک ولی عصر به پشته ارشت از ضلع جنوبی این تپه می‌گذرد.

تپه بان پرور

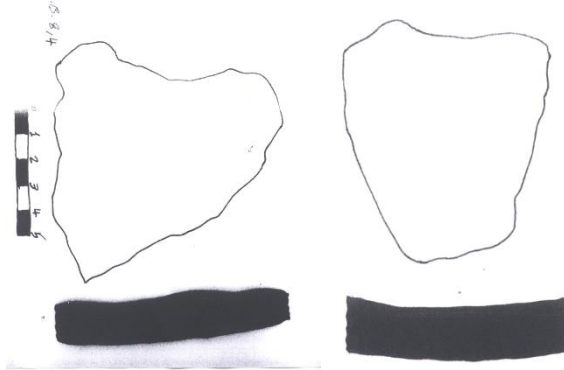
آثار فرهنگی سطح تپه شامل تعداد اندکی تکه سفال معمولی است و سطح آن دارای آثار معماری خشکه چین به صورت دیوارها و فضاها راست گوشه است آثار معماری شامل: پی بنا قابل تشخیص می‌باشد از مصالح، لاشه سنگ و ملاط گل ایجاد شده است. با توجه به آثار فرهنگی سطح تپه می‌توان اظهار نظر کرد که اثر متعلق به دوره تاریخی باشد آثار فرهنگی آن شامل سفال و بقایای معماری می‌باشد که به دلیل فعالیت های کشاورزی روز به روز آثار آن محو و نابود می‌شود.

ارتفاع محوطه از زمین های کشاورزی اطراف آن حدود ۲/۵ متر است. دشتی که این تپه در آن واقع شده است دارای تپه ماهوری کم ارتفاع است. عرض شمالی جنوبی محوطه ۲۵ متر و طول غربی شرقی آن ۴۰ متر است. خاک تپه از جنس رسی آبرفتی و

پیرامون آن را نیز زمین های کشاورزی با خاک رسی آبرفتی در بر گرفته است. پوشش گیاهی سطح محوطه بصورت مرتعی و اطراف آنرا زمین های کشاورزی دربر گرفته است. بخشهایی از تپه به زمین های کشاورزی تبدیل شده است. منابع آب این محوطه چشمه ای در ۵۰۰ متری جنوب محوطه است. و راه دسترسی به این تپه جاده خاکی پشته ارشت است. نزدیکترین آثار به این تپه محوطه باستانی ارشت است که در ۲/۵ کیلومتری جنوب آن قرار دارد. آثار فرهنگی سطح تپه شامل تعداد اندکی تکه سفال معمولی است و سطح آن دارای آثار معماری خشکه چین به صورت دیوارها و فضاهاى راست گوشه قائم الزاویه بود. از این آثار معماری تنها پی های آن قابل تشخیص بود که از لاشه سنگ و ملاط گل ایجاد شده بود. با توجه به آثار فرهنگی سطح تپه به طور دقیق نمی توان در مورد گاهنگاری آن اظهار نظر کرد ولی به نظر می رسد متعلق به دوره تاریخی باشد.

سفالینه تپه باستانی بان پرور

محوطه تاریخی پشته ارشنت

این محوطه در فاصله پنج کیلومتری جنوب غربی شهرک ولیعصر در کوهپایه های شرقی کبیرکوه و در کنار چشمه ی دائمی پشته ارشنت واقع شده است. در شمال محوطه، تنگه ی پشته ی ارشنت و در جنوب آن دیواره ی منظم کبیرکوه قرار دارد. شرق و غرب محوطه را تپه ماهورهای دامنه ی شرقی کبیرکوه دربرگرفته است. طول غربی _ شرقی محوطه حدود ۱۰۰۰ متر و عرض شمالی جنوبی آن حدود ۳۰۰ متر است و بدین ترتیب مساحت تقریبی آن حدود ۳۰ هکتار می باشد.

آثار آوار بناهایی با ابعاد مختلف و با مصالح سنگ و گچ در تمام محوطه ملاحظه می شود. انبوه تکه های سفال از نمونه سفالهای دوره تاریخی (ساسانی) و بکارگیری سنگ های بزرگ در بناها خصوصاً پی قابل مشاهده عظمت این محدوده را می رساند. شاخص ترین سفال نمونه برداری شده در سطح محوطه در بخش غربی آن سفال نیشگونی ساسانی است. طول دیوار در حد قابل مشاهده ۲۰ متر امتداد دارد. اتاق های چهار گوش با سنگ و گچ نیز نمایان است. به نظر می رسد به دلیل وسعت آثار این محوطه یکی از

شهرهای باستانی در شرق کبیرکوه باشد که حفاری و کاوش و تحقیقات تکمیلی را می‌طلبد مسئله حفاظت از این اثر حیاتی است.

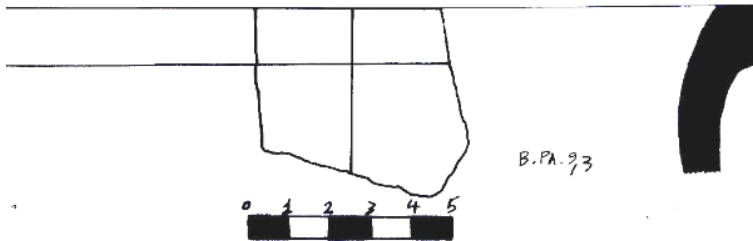
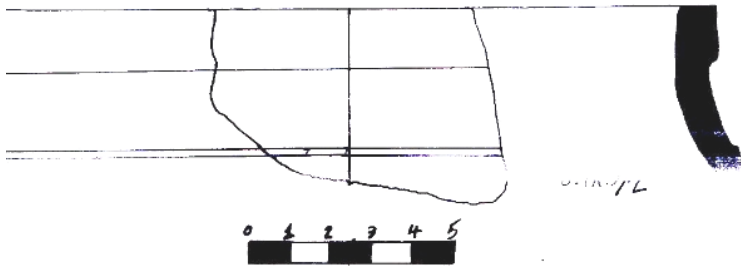
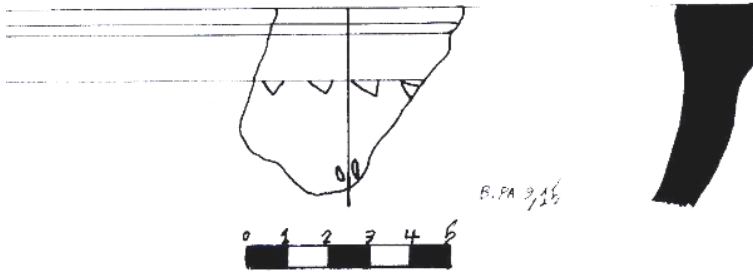
پوشش گیاهی سطح محوطه بصورت چمن و گیاهان خودرو و زمین‌های کشاورزی زراعتی است. منابع آب این محوطه چشمه دائمی و پرآب پشته ارشت است که در بخشهای مرکزی محوطه قرار دارد. راه دسترسی به این محوطه جاده خاکی پشته ارشت است که از جاده آسفالته در شهرک ولیعصر به طرف جنوب منشعب می‌شود. پشته‌ها در دامنه‌های شرقی کبیرکوه دارای اهمیت ویژه استراتژیکی هستند زیرا که راههای باستانی منطقه پشتکوه غالباً از این پشته‌ها گذشته و همواره به دلیل غنی بودن منابع آبی، معدنی و جنگلی مورد توجه خاص قرار گرفته‌اند. پشته ارشت نیز یکی از مهمترین پشته‌های منطقه پشتکوه است که در حد یکی از شهرهای تاریخی در منطقه زاگرس مرکزی توسعه یافته است. نزدیکترین آثار به این محوطه تپه باستانی بان پرور در فاصله ۲/۵ کیلومتری شمال شرقی آن است. آثار فرهنگی در سطح تپه حجم زیادی از تکه سفال‌های دوران تاریخی بویژه سفالهای ساسانی است. شاخص‌ترین سفال نمونه برداری شده در سطح محوطه در بخش غربی آن سفال نیش‌گونی ساسانی است. سطح تمام محوطه پوشیده از آثار معماری بصورت پی‌بناها است. گاهی طول این دیوارها به بیش از ۲۰ متر می‌رسد و عرض آنها در بخشهای مختلف از نیم تا یک متر متفاوت است. غالب آثار معماری با مصالح بومی شامل سنگهای قلوه و لاشه و ملاط گل و در بعضی قسمتها ملاط گچ است. در بسیاری از قسمتها اتاقها و حیاط و دیگر فضاها مشخص و به صورت چهارگوش با زاویه قائمه هستند. احتمالاً در زمان

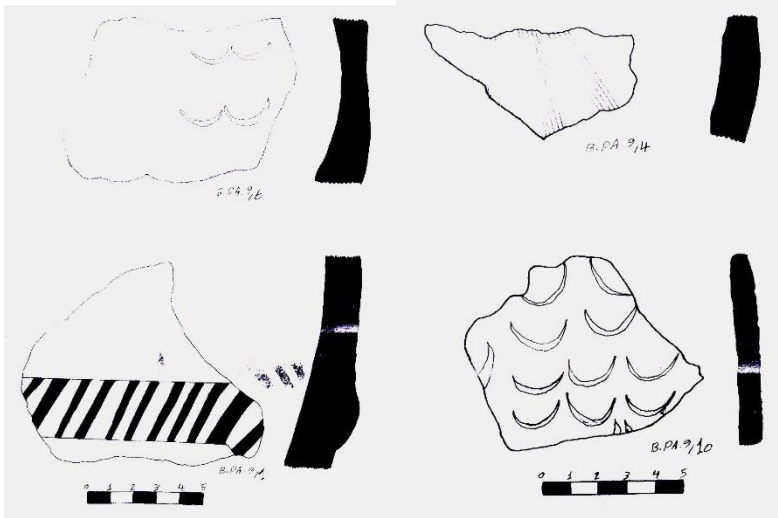
باستان نیز به دلیل بالا بودن سطح آبهای زیرزمینی در این محوطه استفاده می شده است. یک قطعه جوش فلز آهن نیز در بخش غربی محوطه یافت شده که احتمال وجود کوره فلز‌گری را در محل مطرح می کند. سطح محوطه در تمام قسمت‌ها پوشیده از سنگهای ناشی از ریختن بناهای محوطه به صورت آوار است.

محوطه ی تاریخی پشته ارشت

آثار شهر باستانی ارشت

پشته‌های کبیرکوه به دلیل سرچشمه رودها و چشمه‌ها، اتکا به کوهستان، نزدیکی راه‌های ارتباطی با مراکز جمعیتی، منابع و ذخائر جنگلی و مرعی، وجود پناهگاه‌های کوهستان کبیرکوه و دیگر مزیت‌ها شرایط مطلوبی برای استقرار و سکونت در این محل‌ها بوده‌اند. بنابراین، بیشتر آثار تاریخی منطقه در پشته‌های کبیرکوه واقع شده‌اند. پشته ارشت نیز به تبعیت از این شرایط دارای آثار ابنیه‌ی متعلق به یک شهر باستانی است که در محدوده‌ای حدود سه هکتار گسترش یافته است. سطح تمام محوطه پوشیده از آثار معماری به صورت پی‌بناهاست. گاهی طول این دیوارها به بیش از ۲۰ متر می‌رسد و عرض آن‌ها در بخش‌های مختلف از نیم تا یک متر متفاوت است. غالب آثار معماری با مصالح بومی شامل قلوه سنگ‌ها و لاشه و ملاط گل و در بعضی قسمت‌ها ملاط گچ است. در بسیاری از قسمت‌ها اتاق‌ها و حیاط و دیگر فضاها مشخص و به صورت

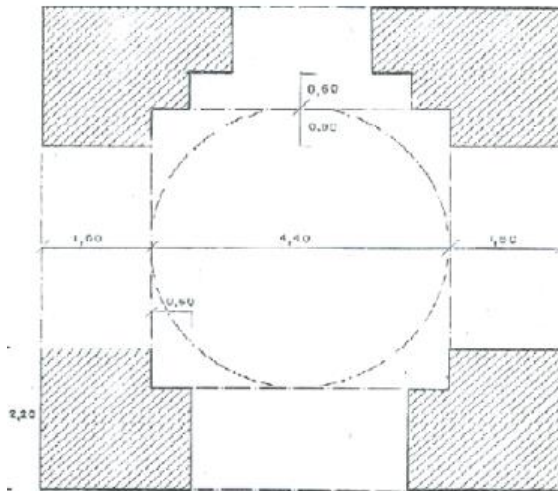
چهارگوش با زاویه قائمه هستند. به نظر می‌رسد این شهر دارای آتشگاه نیز بوده است. پروفیسور واندنبرگ ضمن بازدید از پشته ارشت آتشکده‌ی این شهر را مورد بررسی قرار داده است. در زیر تصویری از طراحی پلان چهارتاقی پشته ارشت که توسط هیئت مشترک باستان‌شناسی ایران و بلژیک انجام شده، ارائه شده است. در این محوطه ویرانه‌ها و بقایای معماری این اثر باستانی برجای مانده است.

چهارتاقی پشته ارشت

چهارتاقی پشته ارشت، بر روی یکی از دامنه‌های کبیرکوه ساخته شد است. اراضی سطح این اثر از نوع اراضی مرتعی است و جنس خاک آن رسی - سنگلاخی است. غرب و شمال محوطه به مسیل ختم می‌گردد و از ضلع جنوبی به دامنه‌ی ارتفاعات محدود می‌گردد. شیب سطح محوطه به سمت شمال و شمال غرب است (مظاهری، ۱۳۹۰: ۱۳۷). در دامنه شمالی کبیرکوه در ۴۰۰ متری جنوب غربی روستای پشته ارشت، آثار پایه یک برج به صورت پایه‌های یک چهارتاقی باقی مانده است که پایه‌ها تقریباً با فاصله پنج متری از هم قرار دارند. حجم نسبتاً زیاد پایه‌ها حاکی از آن است که سازه دارای وزن و ارتفاع قابل توجهی بوده است. در شانه شرقی برج آثاری از سنگ و گچ به سمت پایین کشیده شده که احتمالاً بقایای پلکانی بوده که جهت صعود به رأس برج از آن استفاده می‌شده است (محمودیان، ۱۳۷۷: ۶۷). اهالی این منطقه این بنا را (طبل‌خانه) می‌خوانند که وجه تسمیه آن مشخص نیست. این سازه از جمله اندک آثار باقی مانده از محوطه باستانی ارشت است. برخی معتقدند که این سازه قسمتی از یک کاروانسرا بوده که بر سر راه سرتنگ به میمه قرار داشته است (صفری، ۱۳۸۹: ۳۸).

پایه‌های باقی‌مانده‌ی چهارتاقی

پلان آتشکده پشته ارشت

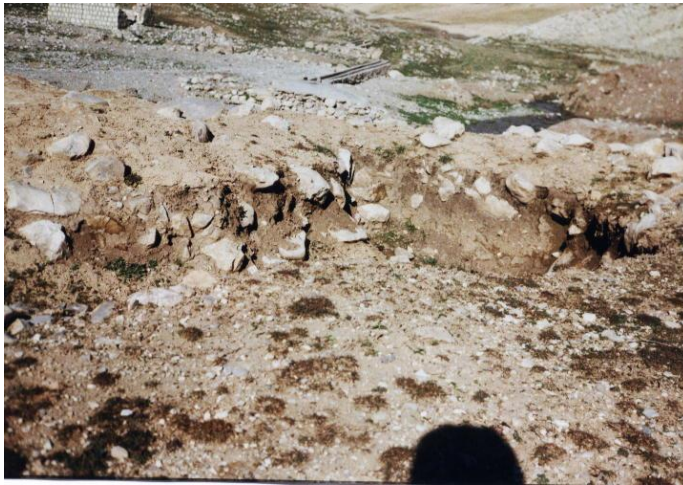
در ساخت این بنا از قلوه‌سنگ با ملاط و اندود گچ نیم کوب استفاده شده است که شکل چهارطاقی بودن آن بسیار قوت دارد. پلان این بنا به صورت کاملاً مربع شکل بوده و پایه‌های آن در چهار جهت اصلی (شمالی - جنوبی - شرقی - غربی) به صورت قرینه و منظم با اندک اختلافی ساخته شده است. این بنا بر روی یک قاعده مربع شکل به ابعاد ۱۰×۱۰ متر ایجاد گردیده. پایه‌های این طاق با استفاده از قلوه‌سنگ در انبوهی از ملاط گچ نیم کوب به صورت نامنظم تعبیه شده است؛ به گونه‌ای که ردیف و رج در چینش دیوارهای موجود به چشم نمی‌آید. ارتفاع پایه‌های باقی‌مانده بین ۱ تا ۱/۵ متر متغیر است. فضای طاق مانند بین پایه‌ها در حدود سه متر و به صورتی تقریباً قرینه در ضلع‌های دیگر نیز رعایت شده است. عرض پایه‌های باقی‌مانده بین ۶۰ تا ۸۰ سانتی‌متر متغیر است. کاربری این بنا به درستی برای ما مشخص نیست. احتمال دارد که یک آتشکده و یا یک بنای نیایشی بوده است.

چهارطاقی ارشت نسبت به دشت دامنه‌ی جنوب شرقی

نمایی از پایه‌های چهارطاقی دید به سمت غرب

نحوه‌ی چینش سنگ‌ها در ملاط گچ پایه‌های چهارطاقی

منابع و مآخذ

۱. استارک، فریا (۱۳۶۴)، سفرنامه الموت، لرستان و ایلام، ترجمه‌ی علی محمد ساکی، چاپ اول، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
۲. آمیه، پیر ( ). تاریخ عیلام، ترجمه‌ی شیرین بیانی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۳. بیات، عزیزالله (۱۳۷۰). تاریخ ایران از ظهور اسلام تا دیالمه، بایگانی میراث فرهنگی و گردشگری، تهران: «، نشر دانشگاه شهید بهشتی.
۴. راولینسون، سرهنری (۱۳۶۲)، سفرنامه راولینسون، ترجمه‌ی سکندر امان‌اللهی بهاروند، تهران: موسسه انتشارات آگاه.
۵. سهرابی، محمد (۱۳۷۶). لرستان و تاریخ قوم کاسیت، خرم‌آباد: انتشارات افلاک.
۶. طلایی، حسن (۱۳۷۴). باستان‌شناسی و هنر ایران در هزاره‌ی اول ق. م، تهران: انتشارات سمت.
۷. کیانی، محمد یوسف (۱۳۶۸). با هم‌کاری سیف‌اله کامبخش‌فرد، دره شهر، شهرهای ایران، جلد ۳، تهران: چاپخانه فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۸. گیرشمن، رومن (۱۳۶۲). ایران از آغاز تا اسلام ترجمه‌ی محمد معین، چاپ دهم، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
۹. محمودیان، حبیب‌اله (۱۳۷۷). راه‌ها و معابر باستانی غرب زاگرس در دوران پارت و ساسانی، تهران: سبز رویش.
۱۰. .... (۱۳۸۶). معرفی اجمالی قلعه‌های باستانی استان ایلام، ایلام: انتشارات گویش.
۱۱. .... (۱۳۸۵). گزارش شناسایی و مستندسازی آثار بخش مرکزی ایلام، میراث فرهنگی و گردشگری.

۱۲. .... (۱۳۸۱). گزارش شناسایی و مستندسازی آثار بخش بدره، ایلام، میراث فرهنگی و گردشگری.
۱۳. مظاهری، خداکرم و سیاوش شهبازی؛ (۱۳۹۶)، نشانه‌هایی از شیماشکی باستان در تپه قلعه زینل، فصلنامه مطالعات ایلام شناسی، شماره ۳، تابستان ۹۶.
۱۴. واندنبرگ، لویی (۱۳۵۰). مجله باستان شناسی و هنر ایران، شماره ششم: وزارت فرهنگ و هنر.
۱۵. واندنبرگ (۱۳۴۸). باستان شناس ایران باستان، ترجمه ی عیسی بهنام: دانشگاه تهران.
۱۶. هول، فرانک (۱۳۸۱). باستان شناسی غرب ایران، ترجمه ی زهرا باستی، تهران: سمت